

KONFLIKTUSHELYZETEK AZ ASZÚ ÉS A TOKAJI ÉRTÉKESÍTÉSE KÖRÜL

BENCSIK JÁNOS

Egy évtizede indult el a rendszerváltás. A Tokaj-Hegyalja gazdasági életében különösen kedvezőtlen hatását a kistermelők érzik a legjobban. Ennek nyomán alábbhagyott a termelési kedv, értékesítési fennakadások miatt fokozódik a parlagosodás. Napjainkban e kistáji települések minden reménye, következképpen minden törekvése általában a „tokaji bor” értékesítésében rejlik.¹

Nem az első a jelenlegi *értékesítési válság*, amely kilátástalan helyzetbe sodorta szőlőtermelő településeink gazdáit. E mélyponton egyetlen törekvésük visszaszerezni a világhírré szert tett „tokaji” régi tekintélyét. Az idegenforgalomra, avagy *vendéglátásra* hagyatkozók azzal számolnak, hogy helybe jönnek a vásárlók, a fogyasztók. Így településeinken az értékesítés szinterei az *éttermek*, a *vendégfogadók*, a *kocsmák*, ahol is mérsekelt fogyasztással számolhatnak, míg a *borospincék* a fogyasztás és értékesítés hagyományos és talán az idegenek által kedveltebb s megbízhatóbbnak vélt szinterek. E téren szép vállalkozása Tokaj városának az ún. *Szerelmi pincesor* építéséhez nyújtott támogatás, továbbá a bortermelők bátorítása az építkezésben.² Napjainkban életrevaló vállalkozásnak tűnik.³

A „tokaji” bor gazdag múlttal rendelkezik, ehhez kapcsolódik a 16–17. századi felemelkedése, az iránta megnyilvánuló kereslet felfutása. Az *első* század a kibontakozás korszaka, a *másik* az értékesítés aranykorszaka. Ezek a török–magyar háborúk évszázadai. A keresztény magyarság élethalálharca a *pogányság* ellen. A török hódoltság peremterületén, Erdély s a királyi Magyarország ütközőzónájában, mondhatjuk, hogy a pogányság acsarkodó szájában, majdhogynem a torkában, régiókn (Hegyalja) példátlan meggazdagodás színtere, termőtája lett.⁴ Az arisztokrácia egyes tagjai, mindenekelőtt az

¹ Az előző rezsim ún. szocialista piacgazdasága úgy szervezte Tokaj-Hegyalján a termelést és értékesítést, hogy monopolizálta mind a két területet. Egyfelől egy óriási termelőbirtokot hozott létre, s melléje a kistermelők értékesítésre szánt szőlőjét mustként felvásárolta, másfelől a volt Szovjetunió óriási méretű piacára szállította az eddig kiválóként kezelt „tokaji”-t, miközben a piac igényeihez szállította alá a valamikor híres „tokaji” termékszínvonalát.

² Történelmi tényként kezelhető az, hogy a török által elfoglalt Szerémség pusztulásával emelkedett fel Tokaj-Hegyalja. Mármost feltehető, hogy valamilyen okon a Tokaj legjobb s legmagasabb előcsúcsán kialakult szőlőtermő promontórium innen kapta nevét, „Szerémség”. Ezt igen korán félremagyarázták Tokajban, s naivul a népi etimológia szokásai szerint elérve, s nem ismerve a Szerémség nevezetben rejülő történelmi célzást, illetve kapcsolatot a két bortermő táj között, „Szerelmi” dülöként emlegette, s ma is így nevezi a hegy lábán a MÁV állomással szemben elhelyezkedő pincesor dülőjét. Talán fogalmazhatunk úgy is, jó propaganda-fogásként értékelhetjük e nevezethez való makacs ragaszkodást.

³ Az önkormányzat 1990-es évek elején pincehelyek értékesítésére kijelölte a szóban forgó út mellékét. Itt legalább 15 pince létesíthető. Az építkezés 1995-ben megindult, s mára szép sor pince alakult ott.

⁴ *Bencsik J.*, 1997. 153–162.

erdélyi fejedelmek,⁵ a magyar királyok asztalára került. Miután a szomszédos országokban is igen keresett lett az itt termelt bor, különösen is a „főbor”, az *aszú*, e korai évszázadokat a termelés körül kialakult ellentmondás jellemezte. A hatalmasságok fő törekvése az volt, hogy az immár kedvelt „tokaji”-t ne a piacon szerezzék be, hanem lehetőség szerint termőföldet akartak birtokolni. Ez felvetette a szőlőbirtok adásának-vételének kérdését. A szőlőbirtoknak 2 típusa alakult ki már igen korán, a *szabad szőlők* elsősorban a jó termőhelyeken, továbbá a *dézs más szőlők* a másodlagos minőségű termőhelyeken. Az első a kiváltságos osztály (nemesség), a második a jobbágyság tulajdonában volt. Ehhez társult a feudalizmustól idegen, az ingatlanok *szabad forgalma*. Felvetődött a szőlőbirtok adásvételének, továbbá az örökölhetőségnek a kérdése. Gazdag *szokásjog* szabályozta településeinken a tulajdonjog effajta gyakorlatát. Rendre hozták a hegyaljai települések a szőlők vásárlását, testálását szabályozó rendeleteiket, az így viszonylag mobil birtoktulajdon szinte követelte az *írásbeliséget*, erről tanúskodnak a hegyaljai mezővárosok és falvak irattárai.⁶

A felső-magyarországi, kereskedelemmel foglalkozó *szabad királyi városok* a régió virágkorában, a 17. században sorra szereztek tekintélyes szőlőbirtokokat Hegyalján. Tokajban Kassa város volt birtokos, a lőcseiek Erdőbényén vásároltak szőlőt, Bártfa városa Tállyán lett tulajdonos. Ugyanezen az úton jártak az egyházi rendek, Olaszliszka földesura a *szepesi káptalan* és a püspökség volt. Tokajban a pócsi *baziliták* és helyi *pia-risták* vásároltak ingatlanokat (avagy örökjagyk útján jutottak azokhoz).⁷ Itt kell megemlítenünk a pataki református kollégium gazdasági helyzetét is.⁸

A nem helyben lakos birtokosok (az extraneusok) megbízottaik, alkalmazottaik, jószágigazgatóik, vincellérek révén, az általuk foglalkoztatott *bérmunkásokkal* műveltették szőlőiket, végeztették a termelést. Ezért aztán a termeltetés körül számos *ellentmondás* jelentkezett. Csak megemlítjük a „csalárd” vincelléreket, továbbá a rendkívül fontos idénymunkások bérezése körüli nézeteltéréseket (amikor a vincellérek egymásra ráigérnek). Az általános rendezésre törekvés már a 16. század közepén megjelenik. Írásban nem maradt ránk az első „rendtartás” mely számításaink szerint 1561-ben keletkezhetett.⁹ Az egyébként is Basta császári tábornok hadjárata során a Hegyalját, közöttük a szőlőültetvényeket csaknem teljesen elpusztítván, a *kábulatból eszmélő települések*¹⁰ megalkották a „törvénykönyvei”-ket.¹¹ Ezt követte a városvezetők működésének törvényesítését szolgáló *pecsénymók* újravésése.¹² Végül a termelés körüli ellentéteket megszüntető, megalkotják a „szőlő rendtartást”. Erre 1613-ban kerül sor. Amikor is „Tokajban, Tarczalón, Mádon, Tállyán, (S)zántón, Zomboron, Szerenczen, Ondon, Rátkán, Bényén, Tolczván, Liskán, Keresztúrban lakó Nemes és Polgári rendek” 3 kategóriára taglalva a bérmunkát, limitálják a *napszámért*. Ezeket követi a vincellérek rendszabá-

⁵ A Rákóczi-család első fejedeleme tagja egyben borkereskedelemmel is foglalkozott. A főurak közül Thurzó György nádort említjük. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem megkapta a Tokaji uradalmat élete végéig. *Szegfű Gy.*, 1929. 98.

⁶ *Kalmár J.*, é. n.; Az írásbeliség rendkívül fontosnak tűnt. Éppen ezért a hegyaljai mezővárosokban a nótárius (és környezete) igen fontos szerepet kaphatott. Talán innen veszi eredetét a számos „Deák” nevezet. Tarczalón is van Deák-dűlő, Tokajban is van Deák-dűlő. Sőt Sárospatakon családnév. Így hangzik: *Jánosdeák*.

⁷ *Szabó J.*, 1989.

⁸ *Hörcsik R.*, 1996.

⁹ *Bencsik J.*, (szerk.) XXI. füzetben közölve. 1999.

¹⁰ *Németh G.*, 1990.

¹¹ „Az Tokaj városnak eleiteol foguan...” a város 1610-ben leírt törvénykönyvének betűhív kiadása. Miskolc, 1989.

¹² *Bencsik J.*, 1995. 117–128.

lyozása, továbbá a *szakmányosok* bérezéséről döntés. A záró pontban a jelen rendtartást megszegőket büntetni rendelik.

A konjunktúra arra ösztökéli a tulajdonosokat, hogy minél többet és minél olcsóbban termeltesenek. Ez a társadalmi követelmény hívta életre egy emberöltő múlva az újabb „Puncta Regulamenti Culturae Vinearum”-ot 1641-ben. Ha beletekintünk az emlegetett rendtartásba, első renden az tűnik fel, hogy a termeltetést is szabályozzák ekkor, vagyis a szőlő- és borgazdálkodás egész folyamatára tekintettel voltak. Még arra is ügyeltek, hogy a régió belül mely szőlőhegy milyen talajjal rendelkezik, következőképp milyen erős földmunkával művelhetik azt meg. A rendtartás részletessége fényt vet olyan mozzanatra is, hogy vajon honnan szerezték be a szőlősgazdák (avagy vincellérek) a szőlőkarókat. Így pl. a Hernád menti Cserehátat említi elsősorban. Külön-külön rendeli bérezni a szőlőművelés egyes mozzanatainak elvégzőjét (pl. nyitó, karózó, kapáló, kötöző stb.). Szóba kerül a munkaeszköz, s azoknak javítása, rendbehozatala is. A szőlő körül dolgozó más rendű s rangú személyekről is szólnak, így a *szőlő pásztorokról, hegy mesterekről*. Végül is a rendtartás ellen vétők büntetését részletezik. Az 1641-ben tanácskozik szándéka azt mutatja, hogy a *termelési költséget* a lehető minimumra lefaragják, illetve megfelelő eljárás szorgalmazásával *fokozni* a termés mennyiségét, s talán a minőségi javítást is elérni.

A szőlőtermő területek iránt megnyilvánuló kereslet újabb lendületet kapott a békesnek mondott 18. század első negyedétől. Elsősorban a nagytermelők jelentkeztek ezzel az igénnyel. Ezt azonban korlátozta az idegenek földszerzésének tilalma. Így hazánkban nem szerezhettek földtulajdont a helyben lakó (de nem honosított!) *görög kereskedők*. Persze megtalálták az útját-módját annak, hogy a tilalom ellenére ingatlanhoz jussanak. Több éves (tehát folyamatos) *zálogbirtok* szerzésére törekedtek. Ennek a törekvésnek klasszikus példája volt az orosz cár akciója nyomán szervezett *Orosz Borvásárló Bizottság* Tokajba telepítése.¹³ Az így létrehívott termeltető és helyben értékesítéssel is foglalkozó katonai különítmény végig a 18. században itt működött, ekkor a cár visszarendelte a bizottság tagjait.

*A másik terület, ahol a konfliktusok kialakulhattak, a kereskedelem volt. Az első fokozat a főnemesi családok borral való kereskedése volt. Közöttük Rákóczi Zsigmond erdélyi fejedelem.*¹⁴ A család e törekvését a Rákóczi-féle szabadságharc szolgálatába állította.¹⁵ Ezek közül legismertebb volt a Péter cárral fenntartott effajta diplomáciai kapcsolata a vezérlő fejedelemnek.

A politikai, illetve katonai zűrzavar a 17–18. század második felétől nem kedvezett a „tisza” profilú kereskedelemnek. Hiszen a zűrzavaros időben a szállításban részt vevő kereskedők áruválasztékát senki sem tudta szavatolni. Így volt ez a „tokaji” borral is. A térségből származó, exportra kerülő bor többségét „tokajiként” vitték az északi piacokra. Egykori források tanúsága szerint a Miskolc környéki szőlőhegyeken termett, továbbá a Sajó és Hernád völgyét ölelő szőlődombok termékét a megegyező útirány következtében összetéveszthetően vitték „tokaji”-ként északi fogyasztóikhoz.

Miután 1711-ben befejeződött a Rákóczi-féle kuruc–labanc háborúskodás, s az érintett Rákóczi-vagyonok sorsa néhány év múlva eldőlt (1715), s azokon osztozkodó főrendi családok rendezték vagyoni pozícióikat, hogy mondjuk gondolatilag is birtokba vették a jó hegyaljai szőlőiket, megindult azokon a termelés, s megtörténtek az első szüretelések, ezzel együtt jelentkezett a *piaci konfliktus*, mert hiszen a piacokon szemben

¹³ Tardhy L., 1963.

¹⁴ Falussy J., 1995. 37–48.

¹⁵ Kőpeczi–Várkonyi 1976.

találták magukat azokkal a szállítókkal, akik álnok módjára vitték saját, nem Tokaj-Hegyalján termett boraikat „tokajiként” exportra. Ma úgy tűnik, hogy a nagy szállítók, akik érdekeltek, sőt érintettek voltak a konfliktusban, folyamatosan jelentkeztek sérelmükkel a felsőbb hatóságoknál. Miután a vármegyénél (Zemplén) nem sikerült bajokra orvosságot lelni, továbbvitték panaszukat, fel egészen a királyi hivatalig. Ezt a vitát akarta végképp lezárni az 1737-es királyi rendelet.¹⁶ Nos, ez a királyi rendelet kettős célt szolgált, és pedig *egyfelől* körülhatárolta a 18. század első harmadáig kialakult és az érintett tulajdonosok által elfogadott ismérvek alapján *Tokaj-Hegyalját. Másfelől* rendelkezett a kereskedés módozatairól, mindenekelőtt az *eredetvédelemről* gondoskodott. Eszerint csak és kizárólag fa *gönczi hordókban*¹⁷ tárolt és szárazföldi szállításra előkészített „tokaji” bort egy erre a célra rendelt és készített *hordósütő* vassal bilyogozzák le!

Az idézett rendelet emellett a következő kérdéseket is érintette:

1. A kereskedők személye: „... az országban tartózkodó zsidó, görög, örmény és arnót (albán) együttesen tiltassék el... bármely borral való kereskedéstől Felső-Magyarországon (...) ellenben Lengyelországban élő zsidóknak, akik országunk lakóinak és kereskedőinek *faktorai* lennének... a fent említett borok megvétele és kivitele engedtessek meg.” Külön rendelkezik javukra a *Kascher Wein* (kóser bor) készítéséről.

2. „...ezen túl a hegyaljai borokat valódi gönczi hordókba öntsék.”

3. „...a tisztántúli borok a régi és bevett szokás szerint, bármely címen és kifogás alatt és az ország bármely lakosa által (hozatnak is be) a Hegyalja vidékére... Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepe napja előtt elkobzás büntetése mellett elvételnek...”

4. „Zemplén vármegyei tályai, golopi, rátkai, mádi, zombori, ondi, tarcali, keresztúri, kisfaludi, szegi, bényei, vámosújfalui, tolcsvai, lizskai, zsadányi, olaszi, pataki, újhelyi, kistoronyi... az Abaúj vm-i szántói és horváti... borok, minden gyanúsítás elhárítása végett egy és ugyanazon pecséttel és pedig a hordó oldalára nyomva pecsételjék meg bizonyos személyek, akiket megbíznak ezzel a feladattal...”

5. „...aszúszőlőből készült borokat csinálni... a Hegyalján szőlőt birtoklónak szabad.”

6. „...külső szőlőhegyről származó aszúszőlőt a Hegyalja vidékére senki ne hozzon be...”

7. „...új szőlőket a Hegyalja vidékén ezentúl ne telepítsenek a vármegye tudtán és beleegyezésén kívül...”

Úgy tűnik, ezzel sikerült rendezni a „tokaji” bor sorsát. Biztosíthatták a „tokaji” piaci helyzetét, monopol státuszát. Ettől kezdve könnyen felismerhetővé lett a csaló, a hamis bor, s hihetnők nem fordul elő több panasz. De nem így volt, további panaszokról tudunk. Ezeknek a témája ismét és újra a „tokaji” bor privilegizált helyzetének megőrzése. Első ilyen utalás az *olaszliszkai főbíró* levelében található. E levélben utal a hegyaljai mezővárosok és települések közös fellépésére, melyet az országszerte megindult nemesi szervezkedéssel párosítva terjesztenének az új király, II. Lipót elé. Nem ismerjük, hogy az évtizedekig elmaradó országgyűlés folytatásaként 1790-ben összeült rendek elé került-e a térség szándékát tartalmazó beadvány. De lássuk, mire törekedtek 1790-ben az érdekelt helységek szőlő- és bortermelői.

1. „...a lengyelországi kereskedő úton lévő harmincadok lejjebb való szállítását” kéri.

2. a viszont eladó kereskedőknek „szabad légyen eladni a föllebb ígérő Kereskedőknek való aszú szőlő borkak eladásátul el ne tiltasson!”

3. „Akár-mi néven nevezendő kereskedőknek az igaz Hegy allyai szőlő hegyeken kívül aszú szőlőket béhozni és Hegy allyai Borokat hamisítani szabad ne légyen.”

¹⁶ E királyi rendelet közölve Tokaj-Hegyalja XXI. füzetben (szerk.: *Bencsik J.*)

¹⁷ Gönczi hordó mértéke: 135,5 l.

Természetes követelménye volt az érintett településeknek – fogalmazhatjuk meg az ítéletünket – az, hogy minden módon és eszközzel védjék az aszúborokat. Kissé körülményeskedő szövegből kitűnik, hogy minden eszközzel az aszúbor árát szerették volna feljebb tornászni.

Idézzük emlékezetünkbe az 1737-es királyi rendelet megfelelő szövegrészletét, mely a borkereskedők személyét határozza meg; eszerint tilos a „nem honosodott” zsidó, görög, örmény és arnót kereskedőknek „tokaji” borral kereskedni. Tehát nem véletlen, hanem a tényleges állapotnak megfelelő leírása az, amikor *Debreceni Ember András* krónikájában Tokaj-Hegyalját felkereső borkereskedők elsősorban is kizárólag lengyelek, nem pedig görög, örmény, arnót és zsidó származásúak.¹⁸

A következő évtizedekben úgy tűnik, lassan más gyakorlat kezdett meghonosodni Tokaj-Hegyalján. Egy 1818-ban kötött szerződés szerint: „Saji Reisz Zsidó megvett 8 hordó borokat Hordóját 35 Rénes forintokon – ezeknek summája 280 Rforintok és ismét vásárolt 10. és fél putton aszút puttonyát 25 Rforintokon, ennek summája 262 Rft és 30 krajczár. Summa mind kettő 542 Rforintok, mely summába egyszer másszor apródonként felszedtem (az eladó) ijen módon, mikor megvette ezen jószágot 1818. november 9dik 100 Rforintot, 1819 Junius 27 dik 100 rft stb. ... És még adós 187 Rforintokkal.” Nem tudjuk, hogy ez a II. József-féle türelmi rendelet egyenes folyománya-e, avagy a nevezett Saji Reisz (zsidó) egy lassan teret hódító kereskedelmi gyakorlatnak a szereplője.¹⁹ Nem egyedi esetről lehet szó, noha nincsenek forrásaink, egyébként nem fordulhatott volna elő, hogy a követek 1807-ben panaszolják, hogy *bor kivittelt* a zsidók kezükben tartják. Ezt megelőzően is tettek lépést visszaszorításukra, amikor 1758-ban eltiltották őket a jó bor, így kóser bor készítéséről.

A zsidó kereskedésnek térhódítását panaszolják Abaújszántó lakosai. Ennek foglalatát adják „Mező Szántó Várossának a zsidók eránt kijött Deputációhoz intézett Eseedező Levelé”-ben 1824. Januárus 5^{én} ²⁰.

„az Zsidóságot nem tsak szorosan a Hegyallyai hanem annak vidékétől is egész felső Magyarországról minden borral való kereskedéstül Confiscatio büntetés terhe alatt eltiltotta előre által látván az az Ország Bölts Rendei, hogy ők (ti. zsidók) a nélkül az 1723iki 118 ik Czikkelyekben tilalmazott Bor Pantsolás és az igaz Hegyallyai bor helyében hitvány falusi Borok árulása Bünében olyan bizonyossan belé fognak, a mint mi azt a mi időnkbe magunknál tapasztalni kéntelenítettünk (...)

Vidéki zsidók pintzéje is együtt van legalább is több 12 Zsidó pintze nállunk, olyan, a mellyek közül tsak egybe is több a csinált Bor mint városunk Keresztény Lakossainak minden tsinált Borok öszvességgel és azt bátran lehet állítani, hogy a zsidók pintzéiben itt legalább is van 3000 Hordó aszuszóló Bor és már most ezek miatt nem dítsekedhetik többé 12. Esztendőtül fogva senki azzal nállunk, hogy mint az előtt a Barkus Kupetz Mandukátul s másoktul a bor megalkudott árán felül még ajándékot is kaptak, tsak egy krajtzár ajándékot is kaptak volna; mivel a Természettül szeretsés fekvést nyert városunk az Hegyallya Kultsa lévén minthogy Martzinfalván mulhatatlanul keresztül(megy) (...) minden foglalatosság nélkül futkosó Zsidóság, azt mi előlünk mindenkor elfogja (ti. az utazó kupeczet) mindég a maga borát véteti meg vele, ahonnan igen ritka nap is az, hogy az Zsidók pinczéji előtt bort fel rakó szekereket nem lehet látni, de azért azon pöntzék mindig tele vagynak borral, mert hasonlóképpen tsak nem minden nap Lát az Ember ugyan azon zsidó pintzék előtt ismét más rendbeli szekereket is, a mellyek az elvitt Bor helyében

¹⁸ *Debreceni Ember A.*, 1995.; *Bencsik J.*, 1996. 335–348.

¹⁹ Zemplén megye Levéltára (továbbiakban ZmL.) Tokaj város irattára, törvényszéki iratok, 1818.; Uo. 1780. „Árendás zsidónak tartozik Kiss György csizmadia mester 5 Vf-tal (mert) ... a zsidótól 3 Hordó Borra felvett előleget”.

²⁰ Uo. Szántó város folyamodó levele másolatban.

Vidéki Bort hoznak és a mi borainkra csak akkor kerül sor, midőn a tehetős Zsidók Kémjeik által, a kik a *faktor* név alatt, esmeretlen hitek sorsossáival mint kupetzekkel; ámbár pedig azoknak eszék ágában nincs az, hogy töllünk bort vegyenek, pintzéinket több tsatában rendre futkostattják, minden borainkat sorra kóstoltattják és magoknak fél iratják, kijegyzik, Catalógusba veszik így osztván tudgyák kinek, kinek hány mitsoda gualitású hordó bora vagyon, egyektől igen ritkán valami keveset gazdagon fizet a faktor pénz mellett mintegy szemfényvesztésül idegen Kupetzeknek engednek ugyan venni, de többnyire mikor ismét Kémjeik által vagy az sokszor kínálkozó megszorult Lakosunktul valamellyiknek nagy szükségét kitanulják, eljönnek végre magok is ezen gazdag zsidók nagy sokára a mi pöntzénkben rendszerént Faktossal, és szabad tetszések szerint meg szabják nagyon oltsón boraink árát, oda értvén azt is, hogy valamint mi minden hordó bortul, úgy ők is spinyaiknak faktor pénzt tartoznak fizetni és a bor árának az ő szabad tetszések szerint tett meg határozásával elkészülvén hármás impositánk még ezekhez járul az is, hogy akkor is borainkat mindenkor hitelbe hosszú terminusra veszik meg, úgy hogy megalkudott árának csak tized részét le előre a többit pedig részenként és akkor fizetik, mikor azt a vevő, mint mi néki respective semmijébe sem volt, ha bár oltsón is de bizonyos egynehány forint nyereséggel már csak ugyan eladhassa. (...)

A faktor hire nélkül talál valami Kupetz a Pinczébe vetődni vagy valakitől bort venni, azt mihelyet a Faktor megtudja utána megy a Pinczébe a Kupecznek vagy még házában is az eladónak és Jus szerint paetendállya a faktor pénzt azzal fenyegetvén, hogy ha néki az eladó borát vagy el nem viszi a Kupecz vagy soha máskor bort el nem fog adni. (...) A Jövendőre nézve még attól is méltán félhetünk, hogy az Hegyallyából lett kizárattatásunk a Felföldiek fejébe azt Praejudiumot tsinálván, hogy Szántó nem is Hegyallya, Szöllőink s Városuink ezen mélatlan meggyaláztatásán kívül az még azt a következtést fogja reánk húzni, hogy egy Hegyallyára jövő Kupecz nállunk meg sem fog állani, s borainkat Hegyallyai bor képiben illendő árban többé nem fogják acceptálni.”

Amint kitűnhet az egyébként is terjedelmes „panaszos levél”-ből idézett hosszú részletből; a Mező-szántói szőlősgazdák tele voltak elégedetlenséggel, indulattal. Tragédiájuk okát az elszaporodó zsidóságban, annak kapitalista magatartásában keresték.²¹ Kétségtelen tény, hogy a bor, s különösen is a „tokaji” tipikusan kapitalista árucikként viselkedett a feudális piaci körülmények között. Ebből származott számos jogos vagy jog nélküli ellenézés, melyet a termelők helyzete indukált. Ez aztán *Mezőszántón* summázottan tört a felszínre a családságtól sem mentes zsidó kereskedői mentalitás ellentétéként. Ez a válságos idők felemás borforgalmazása beletorkollott 1848-ba, a jobbágyfelszabadítást hozó általános felemelkedésbe. Majd ezt követte az a társadalmi elégedetlenség, amely a feudális viszonyok maradványaként a *dézsomás szőlők* körüli elégedetlenség volt.

Tokajban 1858-ban,²² általában pedig 1868-ban felszabaduló dézsomás szőlős ingatlanok minden valószínűség szerint egy birtokkoncentráción mentek át. Vagyis a Hegyalján ennek előtte jelen volt egyebek mellett zsidó és más tőkés borkereskedők kezében összpontosult. Pl. Tokajban a Szász-, a Kiesinko-, a Hejduk-família!

Ebből az évtizedekre elnyúló *bor-értékesítési* válságból a legtekintélyesebb szőlőbirtokosok az összefogásban keresték a kiutat. Irányításukkal létrehozták 1863-ban a *Hegyaljai Bormivelő Egyesületet*.²³ Elnöke báró *Vay Miklós*, golopi tulajdonos, egyik alelnöke pedig *gróf Zichy Henrik* bodókövőváraljai érdekeltsgű nagybirtokos volt. Az utóbbi alelnök 1864. évi márciusi igazgatói választmányának ülésén előterjesztéssel élt a magyar udvari kancelláriához, melyre a főhatóság az alábbi választ küldte: „mennyiben a tokaj-hegyaljai bormivelő egyesület alelnöke, gróf Zichy Henrik ő méltósága által be-

²¹ Takács P., 1989. 115.

²² Bencsik J., 1999. XXI. 39–46.

²³ Sárospataki Református Egyház Levéltára. Vay-család iratai. Gazdasági iratok.

nyújtott emlékiratban a magyar borkereskedés súlyos viszonyai lényeges okául a német vámszövetségi tarifa túlcsgázottsága terjesztettnék elő: értesítetik az egyesület, miként az eddigi, még mindig hatályban lévő tarifa szerint a német vámszövetségbe vitt borokra nézve különbség nincs; s akár Franciaországból, akár Ausztria tartományából szállítassanak azok, egyforma vámkötelezettségnek vannak alávetve; jelesen pedig a butelliás borok tariffája 8 tallér vagy 12 forint, a hordós boroké 6 tallér vagy 9 forint o. é. vámmázsánként; és így az egyesület által nyilvánított vélemény tévedésen alapszik.” – eddig a hivatalos leirat.

Az 1864. évi szüreti közgyűlésen, melyet Mádon tartottak az egyesületi teendők rendszeresítése végett, szakosztályok alkottattak: eszerint a jelentékenyebb feladatok a bortermesztés és bormívelés területén: a *szőlőművelés, pincegazdászat, hegyrendőrség, borkereskedés előmozdítása, végül az összes hegyaljai érdek kifejezése.*

A szakosztályok munkáját jellemezték: *pincegazdászati* munka terén a társulat vegegyen évenként 2 hordó kövér mustot és 2 hordó szamorodni mustot összehasonlítás végett, s e hordók egyike a régi, másika az újabb korigények által igényelt okszerűbb kezelési eljárás módszer szerint kezeltessék.

A *borkereskedési* szakosztály indítványára „az orosz császári tartományok határain gátul szolgáló túlmagas vámtariffának leszállítása és így a magyar bor bevitelének könnyítésére orosz cár ő felsége az egyesület nevében azon reminiscenciáknál fogva, hogy egykor tokaji szőlőbirtokos volt, ... kerestessék meg.” Ugyanakkor a tagokat, hogy a bortermelők régibb készleteiket jelentsék be. Hogy azt Tokajban a jegyző könyvelhesse, azt megfelelő célú hirdetésbe szerkesztesse.

Már korábban elhatározottak egy *szőlőiskola* létesítése, melyre nézve egy pénzügyi alapot hoztak létre. Ez az alap összege 1864 októberében 4562 forintot tesz ki. Ez iskolát Tokajba vagy Tolcsvára telepítenék. Az előbbi helység választmánya 1200 négyszögöles területet ajánlott fel, minden haszonbér fizetés nélkül. Erre a Dobó promontórium alatti legelőterületet jelölték. Az egyesület alelnöke, gróf Zichy Henrik írásban fogalmazta meg a tokaji borral kapcsolatos, a forgalmazást érintő véleményét. Kifejtette abbéli véleményét, hogy miért is csappant meg a tokaji bor iránti érdeklődés Európa-szerte. Tervbe vetették egy pesti árucarnok létesítését a palackozott borok bemutatása és forgalmazása céljából.

Ezt a törekvést törte derékba az 1880-ban először Tállyáról jelzett *filoxéra-vész*, elpusztítva az egykor gazdagságot jelentő szőlőültetvényeket.²⁴ A rekonstrukció nyomán kibontakozó helyzet elemzését nem tekintem feladatomnak.

²⁴ Balassa I., 1991.

IRODALOM

Balassa Iván

1991 Tokaj-Hegyalja szőleje és bora. Tokaj

Bencsik János

1995 A város pecséttrajza, a város címere. In: *Bencsik János–Orosz István* (szerk.): Tokaj várostörténeti tanulmányok II. 117–128. Tokaj

1996 Lengyel diaszpórák Hegyalján a 18. század elejétől. In: *Katona Judit–Viga Gyula* (szerk.): Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei. 335–348. Miskolc

1997 Tokaj, a kiváltságos kamarai és Hegyalja mezőváros, avagy Tokaj-Hegyalja. In: *HOMÉvk. XXXV–XXXVI.* 153–162. Miskolc

Bencsik János (szerk.)

1999 Tokaj-Hegyalja XXI. Tarcál–Tokaj

Debreceni Ember András

1995 Tokaj és Hegyalja XVI. In: *Bencsik János* (szerk.): Hegyalja krónikája. Tokaj

Falussy József

1995 Az „öreg” Rákóczy Zsigmond. In: *Bencsik–Várhegyi* (szerk.): Adatok Szerencs és Dél-Zemplén történetéhez I. 37–48. Szerencs

Hörcsik Richárd

1996 A sárospataki református kollégium gazdaságtörténete 1800–1919. Sárospatak

Kalmár János

é. n. Mád, Tokajhegyaljai község élete a XVII–XVIII. században. Mád „falukönyve”. Budapest

Köpeczi–Várkonyi

1976 II. Rákóczi Ferenc. Budapest

Németh Gábor

1990 Hegyaljai mezőváros „törvényei” a XVII–XVIII. századból. Budapest

Szabó József

1989 Szerzetesrendek, kegyes-tanítórendi iskola Tokajban. In: *Bencsik János* (szerk.): Tokaj-Hegyalja I. Miskolc

Takács Péter

1989 A zsidók Tokaj-Hegyalja társadalmában a 18. század végén. In: Tokaj-Hegyalja I. (szer.: *Bencsik János*), Miskolc

Tardy Lajos

1963 A tokaji Borvásárló Bizottság története (1733–1798. Sárospatak